

Szymon Kardaś*

Ostatni będą pierwszymi? LNG w polityce energetycznej Rosji

The last shall be the first? LNG in Russia's energy policy

Abstract: The purpose of the article is to analyze the current condition and development prospects for the Russian LNG sector. Taking into account the specifics of the functioning of the Russian state, the author chose the realistic paradigm (neoclassical realism), which is useful in the context of showing the relationship between internal structures and external activity of the state. The author argues that Russian expansion in the LNG sector is the result of the lobbying capacity of Novatek – the largest private gas producer in Russia. Although the state budget incurs significant costs related to the implementation of Novatek projects, in particular due to fiscal preferences, it also achieves the possibility of achieving the objectives in external and internal energy policy. Novatek's expansion increases Russia's share in external energy markets; at the same time LNG expansion, it is used for internal purposes. Novatek's dominant position in the LNG sector is confirmed by both already implemented projects and plans for further expansion. The factors favoring Russian expansion are constant state support for Novatek projects, high level of internationalization of implemented projects and favorable forecasts on energy markets. The strong competition between currently dominant LNG producers and the risk of internal competition between Russian exporters are among the key long-term challenges.

Keywords: Russia, LNG, Novatek, Energy policy

Streszczenie: Celem artykułu jest analiza aktualnej kondycji i perspektyw rozwoju rosyjskich projektów LNG. Uwzględniając specyfikę funkcjonowania państwa rosyjskiego, autor wybrał paradygmat realistyczny (realizm neoklasyczny), który jest użyteczny w kontekście ukazywania zależności między strukturami wewnętrznymi a zewnętrzną aktywnością państwa. Autor stawia tezę, że rosyjska ekspansja na rynku LNG jest skutkiem zdolności lobbingsowych firmy Novatek – największego prywatnego producenta gazu w Rosji. Choć budżet państwa ponosi znaczące koszty związane z realizacją projektów Novateku, w szczególności z tytułu preferencji fiskalnych, to jednocześnie

* Szymon Kardaś – dr, Uniwersytet Warszawski, Polska, <https://orcid.org/0000-0002-9901-9574>,
e-mail: s.kardas@uw.edu.pl.

uzyskuje możliwość realizacji celów w zewnętrznej i wewnętrznej polityce energetycznej. Ekspansja Novateku zwiększa udział Rosji na zewnętrznych rynkach energetycznych; jednocześnie jest wykorzystywana jako instrument realizacji celów wewnętrznych. Dominującą pozycję Novateku wśród rosyjskich firm działających na rynku LNG potwierdzają zarówno już zrealizowane projekty, jak i plany dalszej ekspansji. Czynnikiem sprzyjającymi rosyjskiej ekspansji są silne wsparcie polityczne, finansowe i administracyjne dla projektów Novateku, wysoki poziom umiędzynarodowienia realizowanych projektów oraz korzystne prognozy na rynkach energetycznych. Długoterminowym wyzwaniem będzie nasilająca się rywalizacja między dominującymi producentami LNG na świecie, a także ryzyko konkurencji wewnętrznej między rosyjskimi eksporterami.

Słowa kluczowe: Rosja, LNG, Novatek, polityka energetyczna

Wstęp

Rynek LNG jest jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się obszarów w energetyce światowej¹. Wpływa na to przede wszystkim systematyczny wzrost światowego zapotrzebowania na gaz ziemny, którego konsumpcja w 2019 r. wzrosła do 3,93 bln m³, czyli o 2,4% RDR. Ilustracją rosnącego znaczenia rynku LNG jest dynamiczny wzrost mocy produkcyjnych i regazyfikacyjnych oraz systematyczny wzrost obrotów gazem ziemnym w postaci skroplonej. Według stanu na 2019 r. ok. 65% gazu transportowanych było na świecie poprzez systemy gazociągów, a 35% w formie LNG. Co prawda wybuch pandemii COVID-19 i wprowadzane w wielu krajach restrykcje gospodarcze wpływają na ograniczenie zapotrzebowania na surowce energetyczne w horyzoncie krótkoterminowym (lata 2020–2021), ale w perspektywie długoterminowej prognozy dotyczące globalnego popytu na gaz ziemny są nadal optymistyczne.

Rosja, jeden z największych aktorów na światowych rynkach energetycznych, przystąpiła do walki o udział w globalnej produkcji i eksporcie LNG ze znaczącym opóźnieniem. O ile pierwszy na świecie zakład skraplania gazu dużej skali został uruchomiony w 1970 r., o tyle Rosja swój pierwszy duży terminal eksportowy uruchomiła dopiero w 2009 r. Jednak w ciągu ostatniej dekady nastąpiło znaczące przy-

1 O znaczeniu sektora LNG w energetyce światowej zob. m.in. M. Majorek, K. Simonow, *Сжиженный природный газ – budущее энергетики*, Moskwa 2013 [M. Маёрец, К. Симонов, *Сжиженный природный газ – будущее мировой энергетики*, Moskwa 2013]; *Globalny rynek LNG*, red. R. Zajdler, M. Ruszel, Warszawa 2015; *LNG Markets in Transition: The Great Reconfiguration*, red. A.S. Corbeau, D. Ledesma, Oxford University Press 2016.

spieszenie w zakresie rozbudowy rosyjskich mocy produkcyjnych gazu skroplonego.

Celem niniejszego tekstu jest analiza procesu wzrostu znaczenia LNG w polityce energetycznej Rosji. W artykule przedstawione zostaną główne przyczyny spóźnionej rosyjskiej ekspansji w obszarze gazu skroplonego oraz czynniki, które wpłynęły na intensyfikację działań w tym zakresie. W dalszej kolejności zaprezentowany zostanie dotychczasowy bilans rosyjskiej strategii rozwijania projektów LNG, w odniesieniu zarówno do inwestycji realizowanych w Rosji (tzw. dużej i małej skali), jak i rosnącej roli rosyjskiego gazu ziemnego w postaci skroplonej na rynku światowym. Wreszcie w części końcowej przedstawiona zostanie prognoza rozwoju rosyjskiej strategii LNG w perspektywie średnio- i długoterminowej.

1. Paradygmat

Przy uwzględnieniu specyfiki funkcjonowania państwa rosyjskiego oraz natury sfery energetycznej wydaje się, że w analizowaniu zewnętrznej polityki energetycznej Rosji największą użyteczność badawczą mają teorie realistyczne. Wynika to zarówno z dowartościowywania w rosyjskiej narracji i praktyce działania kategorii interesu, jak i ze strategicznego znaczenia sektora energetycznego w polityce wewnętrznej i zagranicznej Rosji.

W ciągu kilku dekad realistyczne podejście w stosunkach międzynarodowych doczekało się wielu nurtów i odmian². Na potrzeby niniejszego artykułu wybrano realizm neoklasyczny, który wydaje się najbardziej użyteczny w odniesieniu do badania rosyjskiej polityki energetycznej. W przeciwieństwie do realizmu klasycznego, który za głównych aktorów stosunków międzynarodowych uznaje państwa, wskazuje on na kluczową rolę przywódców państw i percepcję środowiska międzynarodowego przez rządzących. Co więcej, realizm neo-

2 O ewolucji podejścia realistycznego oraz różnych jego współczesnych nurtach zob. J. Czaputowicz, *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007, s. 57–102; A. Wojciuk, *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, s. 23–76; G. Česnakas, *Energy resources in foreign policy. A theoretical approach*, „Baltic Journal of Law & Politics” 2010, vol. 3, no. 1, s. 30–52. Z kolei szerzej o zależnościach między strukturami wewnętrznymi a polityką zagraniczną zob. P. Katzenstein, *International Relations and Domestic Structures: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States*, „International Organization” 1976, no. 30(1), s. 1–45.

klasyczny uwzględnia w znaczącym stopniu – w przeciwieństwie do klasycznego – czynnik wewnętrzny, znaczenie roli różnych podmiotów i ośrodków wpływu, w tym takich jak państwowe podmioty działające w przestrzeni gospodarczej. Jest zatem użytecznym podejściem badawczym, pozwalającym trafniej wyjaśniać rosyjskie motywacje w zakresie rozwijania projektów LNG. Zarówno czynniki sprawcze ekspansji, jak i jej dynamiczny przebieg w ostatnich latach wskazują na to, że nie jest ona konsekwencją strategii władz, której wykonawcami są podmioty działające w sektorze energetycznym, w szczególności firmy energetyczne. Wzrost znaczenia Rosji na globalnym rynku i wybranych regionalnych rynkach LNG jest konsekwencją strategii jednej z kluczowych rosyjskich firm energetycznych, która dzięki powiązaniom towarzysko-biznesowym z elitą kremlowską, a przede wszystkim z Władimirem Putinem³, wpływa na działania państwa w tej sferze. Jednocześnie realizacja celów konkretnej firmy wpisuje się w założenia ogólne rosyjskiej polityki energetycznej, której ważnym celem jest umacnianie pozycji Rosji na globalnych rynkach, co pozwala zwiększać jej znaczenie w stosunkach międzynarodowych w ogóle.

2. Spóźniony start

Rosja przystąpiła do realizacji projektów LNG z opóźnieniem w stosunku do innych krajów. Pierwszy rosyjski zakład skraplania gazu został uruchomiony dopiero w lutym 2009 r., w ramach projektu Sachalin 2. Jego operatorem jest spółka Sakhalin Energy Investment Company Ltd., której udziałowcami są: Gazprom (50% akcji plus 1 akcja), brytyjsko-holenderski koncern Royal Dutch Shell (27,5% akcji minus 1 akcja) oraz japońskie koncerny Mitsui (12,5% akcji) i Mitsubishi (10% akcji). Łączna moc produkcyjna zakładu skraplania gazu wynosi 10,8 mln ton rocznie⁴.

3 Giennadij Timczenko należy do grona bliskich przyjaciół Władimira Putina, a znajomość sięga jeszcze lat 90. i czasów petersburskich.

4 Pierwotnie moce produkcyjne dwóch linii produkcyjnych wynosiły łącznie 9,6 mln ton rocznie. Szerzej nt. projektu i konsorcjum zob. *Sachalin enerdzi: obszczije swiedienija*, sakhalinenergy.ru, <http://www.sakhalinenergy.ru/ru/company/overview/> [25.04.2020] [*Сахалин Энерджи: Общие сведения*, sakhalinenergy.ru, <http://www.sakhalinenergy.ru/ru/company/overview/>, 25.04.2020]; *Sachalin-2: Pierwyj v Rossii zavod po proizvodstvu szizennogo prirodnoego gaza*, gazprom.ru, <https://www.gazprom.ru/projects/sakhalin2/> [25.04.2020] [*Сахалин-2: Первый в России*

Do 2017 r. projekt Sachalin 2 był jedynym rosyjskim zakładem skraplania gazu tzw. dużej skali. Jednocześnie wzrastać zaczęły dynamicznie moce produkcyjne terminali LNG w innych państwach świata. W okresie 2009–2016 swój potencjał w tej sferze najbardziej zwiększyły Katar i Australia, odpowiednio o 46,8 i 40,6 mln ton. Poza tym na globalnym rynku LNG pojawili się nowi producenci, w szczególności USA⁵.

Przyczyny opóźnień realizacji projektów LNG w Rosji mają charakter złożony. Podstawowe znaczenie miała, i do pewnego stopnia nadal ma, specyfika rosyjskiego rynku gazowego z dominującą rolą Gazpromu. Kontrolowany przez państwo największy rosyjski koncern gazowy jest nie tylko głównym producentem surowca w Rosji, ale także do 2013 r. dysponował, gwarantowanym ustawowo, monopolem na eksport rosyjskiego gazu⁶. Zarówno dla Gazpromu, jak i z punktu widzenia celów energetycznych państwa rosyjskiego priorytetowy charakter miał eksport surowca drogą rurociągową, a co za tym idzie – projekty budowy nowych gazociągów. W 2003 r. oddano do użytku gazociąg Blue Stream, pierwszy bezpośredni rurociąg łączący Rosję i Turcję. W połowie lat 2000. ogłoszono plany realizacji dwóch dużych i kosztownych projektów Nord Stream i South Stream⁷; budowę dwóch nitek tego pierwszego zakończono w latach 2011–2012. Poza tym Gazprom prowadził intensywne negocjacje z chińskimi partnerami, dotyczące budowy gazociągów prowadzących z Rosji do Chin⁸.

завод по производству сжиженного природного газа), gazprom.ru, <https://www.gazprom.ru/projects/sakhalin2/>, 25.04.2020.

5 Dane za raportami World LNG Report z lat 2010–2020.

6 Federalny zakon ot 18 ijuła 2006 g. N 117-FZ „Ob Eksportie gaza” s izmienenieniami i dopolnieniami, <http://base.garant.ru>, <https://base.garant.ru/12148416/> [25.04.2020] [Федеральный закон от 18 июля 2006 г. N 117-ФЗ „Об экспорте газа” с изменениями и дополнениями, <http://base.garant.ru>, <https://base.garant.ru/12148416/>, 25.04.2020].

7 Projekt przewidujący budowę czterech nitek gazociągu z Rosji przez Morze Czarne do Bułgarii i dalej do państw europejskich został zarzucony w grudniu 2014 r. i zastąpiony przez inicjatywę TurkStream. Zakładała ona budowę kolejnego czarnomorskiego gazociągu z Rosji do Turcji, którego pierwsza nitka ma być przeznaczona do zaopatrywania rynku tureckiego, a druga – odbiorców europejskich. Realizacja morskiej części inwestycji nastąpiła w listopadzie 2018 r.; w styczniu 2020 r. uruchomiono pierwsze dostawy do Turcji, Bułgarii, Czarnogóry i Grecji.

8 Pierwsze rozmowy rosyjsko-chińskie w sprawie budowy gazociągu z Rosji do Chin podjęto jeszcze w latach 90. Finalizacja rozmów zakończyła się jednak dopiero w maju 2014 r. zawarciem kontraktu na dostawy gazu między Gazpromem a chińską spółką CNPC. Budowany w latach 2014–2019 gazociąg Siła Syberii oddano do użytku 2 grudnia 2019 r. Informacje nt. projektu zob. „Siła Sibiri” *Krupnejshaja sistema transportirovki gaza na Vostoke Rossii*, gazprom.ru, <https://>

Dobra koniunktura na rynku surowców energetycznych w latach 2000. oraz wysokie ceny ropy przekładające się na wysokie ceny gazu w kontraktach długoterminowych wpłynęły na to, że Gazprom nie wykazywał zainteresowania produkcją gazu ziemnego w postaci skroplonej.

Spadek zainteresowania realizacją projektów LNG miał również związek z rewolucją łupkową w USA. Jeszcze w latach 2000. Gazprom planował eksploatację złoża Sztokman, w ramach którego miało dojść do budowy zakładu skraplania gazu, skąd surowiec miał być eksportowany m.in. do USA⁹. Jednak dynamiczny wzrost produkcji gazu w Stanach Zjednoczonych wymusił początkowo przesunięcie terminów inwestycji, jej zawieszenie w sierpniu 2012 r., a w końcu rezygnację z planów realizacji projektu w najbliższych latach.

3. Przyspieszenie w rosyjskim sektorze LNG: ofensywa Novateku

Przełomowym momentem wpływającym na rosyjską strategię dotyczącą LNG było zainteresowanie rozwijaniem projektów w tym obszarze przez koncern Novatek – największego prywatnego producenta gazu w Rosji. Ta firma, mało znacząca jeszcze na początku lat 2000., zbudowała swoją silną pozycję w rosyjskim sektorze energetycznym głównie dzięki związkom jej właścicieli, Giennadija Timczenki i Leonida Michelsona, z Władimirem Putinem.

Pierwszym krokiem Novateku było wywalczenie w 2013 r. zmian legislacyjnych ograniczających monopole eksportowe Gazpromu. Taktycznym sojusznikiem Timczenki i Michelsona w tej sprawie był Igor Sieczin, szef koncernu Rosneft – największego rosyjskiego producenta i eksportera ropy, zainteresowany ograniczeniem uprzywilejowanej pozycji największego producenta gazu w Rosji. Na mocy uchwalonej w listopadzie 2013 r. nowelizacji utrzymano monopole Gazpromu w odniesieniu do eksportu gazu systemem rurociągowym, przyznając jed-

www.gazprom.ru/projects/power-of-siberia/ [20.04.2020] [*«Сила Сибири» Крупнейшая система транспортировки газа на Востоке России*, gazprom.ru, <https://www.gazprom.ru/projects/power-of-siberia/>, 20.04.2020].

9 M. Małyżewa, *Gazprom postawił SPG w SSzA*, Gazeta.ru, 19.02.2010, <https://www.gazeta.ru/business/2010/02/19/3327274.shtml> [04.04.2020] [M. Малышева, *Газпром поставит СПГ в США*, Gazeta.ru, 19.02.2010, <https://www.gazeta.ru/business/2010/02/19/3327274.shtml>, 04.04.2020].

nocześnie prawo eksportu gazu ziemnego w postaci skroplonej innym rosyjskim firmom energetycznym. Licencje na eksport LNG mogły uzyskiwać: 1) spółki eksploatujące złoża na podstawie licencji, która według stanu na 1 stycznia 2013 r. przewidywała budowę zakładu skraplania gazu lub skraplanie wydobytego gazu; 2) spółki państwowe (oraz ich spółki córki), w których udział państwa jest większy niż 50%, eksploatujące złoża znajdujące się w obrębie morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego, szelfu kontynentalnego, włączając Morze Czarne i Morze Azowskie, produkujące LNG z gazu wydobytego z tych złóż, w tym gazu wydobytego w ramach realizacji umów o podziale produkcji. Choć przepisy przewidywały ogólne kryteria przyznawania licencji eksportowych, to w praktyce w momencie wejścia w życie ustawy spełniały je jedynie dwie rosyjskie firmy: Novatek i Rosneft¹⁰.

Potwierdzeniem dominacji Novateku i jego siły lobbingowej była kolejna nowelizacja ustawy o eksporcie gazu, przyjęta w kwietniu 2020 r. Wprowadzona zmiana rozszerza możliwość aplikowania o licencje na eksport LNG także przez spółki, które po 1 stycznia 2013 r. uzyskały licencje wydobywcze przewidujące możliwość skraplania gazu. W trakcie prac legislacyjnych zostały odrzucone starania Rosnefti o przyjęcie szerszych i bardziej uniwersalnych kryteriów wydawania licencji eksportowych dla podmiotów realizujących projekty LNG. Choć postanowienia ustawy rozszerzają zakres zastosowania ogólnych zasad przyznawania licencji na eksport LNG, to w praktyce będą miały znaczenie tylko dla projektów Novateku i jego spółek córek. Największy prywatny producent gazu w Rosji jest bowiem jedynym koncernem, któremu po 1 stycznia 2013 r. przyznawano licencje wydobywcze przewidujące możliwość produkcji LNG.

Potwierdzeniem siły lobbingowej Novateku jest również brzmienie najnowszej *Strategii energetycznej Rosji do 2035 roku*, zatwierdzonej przez rząd Federacji Rosyjskiej 9 czerwca 2020 r. Interesy Novateku zostały uwzględnione nie tylko poprzez znaczące dowartościowanie w dokumencie znaczenia projektów LNG, w których realizacji koncern przoduje. Wiele wskazuje na to, że efektem lobbingu Novateku jest

10 Szerzej zob. S. Kardaś, *Pozorna liberalizacja: Rosja ogranicza monopol eksportowy Gazpromu*, „Komentarze” OSW, 28.11.2013, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-11-28/pozorna-liberalizacja-rosja-ogranicza-monopol-eksportowy>.

również wpisanie do ostatecznej wersji dokumentu zarówno tworzenia klastra LNG na Półwyspie Jamalskim i Półwyspie Gydańskim, jak i budowy terminali przeładunkowych w Murmańsku i na Kamczatce. Ponadto w strategii odnotowano nie tylko znaczenie już działających terminali LNG Novateku (w szczególności projektu Jamał LNG), lecz także plany realizacji kolejnych projektów: Arktyczny LNG 2, a nawet Arktyczny LNG 3 (choć nie ma jeszcze jasności co do jego parametrów). Jednocześnie zawarto w niej bardzo ogólne plany Gazpromu dotyczące budowy zakładu produkcji LNG w regionie Ust-Ługi oraz projektu Dalekowschodni LNG, przygotowywanego przez Rosneft¹¹.

4. Rosyjskie projekty LNG – próba bilansu

Po latach opóźnień rosyjski sektor LNG wszedł na ścieżkę dynamicznego rozwoju, a główne sukcesy w tym obszarze odnosi firma Novatek. Jednocześnie projekty forsowane przez inne rosyjskie firmy energetyczne – Gazprom i Rosneft’ – w większości przypadków nie wyszły poza fazę przygotowawczą.

Sukcesy Novateku są nie tylko skutkiem determinacji samej spółki, lecz także konsekwencją wsparcia politycznego, finansowego i administracyjnego ze strony władz państwowych. Ma to istotne znaczenie z punktu widzenia pozyskiwania inwestorów zagranicznych, współuczestniczących w realizacji projektów LNG o tzw. dużej skali. Jednocześnie korzyścią z perspektywy władz jest zwiększenie udziału Rosji w globalnym rynku LNG, co wzmacnia pozycję państwa na międzynarodowych rynkach energetycznych.

4.1. Projekty zrealizowane

W latach 2017–2019 Rosja zaczęła dość dynamicznie nadrabiać opóźnienia w zakresie projektów LNG. O ile w 2016 r. moce produkcyjne rosyjskich zakładów skraplania gazu wynosiły 10,8 mln ton, o tyle na koniec 2019 r. już 29,9 mln ton.

11 Prawitel'stvo Rossijskoj Federacii, *Energostrategija Rossijskoj Federacii na period do 2035 goda*, 09.06.2020, <https://minenergo.gov.ru/node/1026> [30.10.2020] [Правительство Российской Федерации, *Энергетическая стратегия Российской Федерации на период до 2035 года*, 09.06.2020, <https://minenergo.gov.ru/node/1026>, 30.10.2020].

Znaczący postęp w realizacji projektów LNG jest przede wszystkim efektem działań Novateku. W latach 2017–2018 koncern uruchomił największy dotąd terminal eksportowy LNG w Rosji w ramach projektu Jamał LNG. Łączna moc produkcyjna trzech linii zakładu skraplania gazu wynosi, według stanu na listopad 2020 r., 16,5 mln. W 2020 r. ma zostać uruchomiona czwarta linia, zwiększająca moc produkcyjną o 0,95 mln ton. Udziałowcami w projekcie, poza firmą Novatek (50,1% udziałów), są francuski koncern Total (20% udziałów) oraz podmioty z Chin – koncern CNPC (20% udziałów) i państwowy Fundusz Jedwabnego Szlaku (9,9% udziałów)¹². Produkcja zakładu jest przeznaczona na rynki eksportowe zarówno krajów europejskich, jak i pozaeuropejskich, w szczególności azjatyckich.

Innym sukcesem Novateku jest uruchomienie terminalu eksportowego LNG średniej skali w Wysocku, którego moce produkcyjne wynoszą 660 tys. ton rocznie. Operatorem projektu jest spółka joint venture „Kriogaz-Wysock”, w której 51% udziałów posiada Novatek, a 49% Gazprombank. Według kierownictwa koncernu rozważana jest budowa drugiej linii produkcyjnej terminalu o mocy 0,6–1 mln ton. Średnionozowy projekt Novateku jest wykorzystywany głównie do zaopatrywania w gaz ziemny w postaci skroplonej odbiorców z państw Morza Bałtyckiego oraz do bunkrowania statków¹³.

Pewien, choć mniej znaczący, udział w zwiększaniu rosyjskiego potencjału LNG miał również Gazprom. Na ukończeniu znajduje się budowa terminalu eksportowego KS Portovaja w obwodzie leningradzkim, o mocy produkcyjnej 1,5 mln ton rocznie. Według pierwotnych założeń celem realizacji projektu było stworzenie możliwości zaopatrywania w gaz obwodu kaliningradzkiego. W styczniu 2019 r. został bowiem oddany do użytku pływający terminal LNG w Kaliningradzie, który potencjalnie ma być głównym odbiorcą gazu skraplanego

12 „Jamał SPG” – *integrirovannyj proekt po dobyche, szhizheniju i realizacii gaza*, novatek.ru, <http://www.novatek.ru/ru/business/yamal-lng/> [20.05.2020] [«Ямал СПГ» – *интегрированный проект по добыче, сжижению и реализации газа*, novatek.ru, <http://www.novatek.ru/ru/business/yamal-lng/>, 20.05.2020].

13 Świadczą o tym kierunki eksportu pierwszych siedmiu partii LNG (łącznie 67,8 tys. m³) wyeksportowanych z terminalu w Wysocku: trzy gazowce zostały odprawione do litewskiego terminalu regazyfikacyjnego w Kłajpedzie, dwa do fińskich portów Tornio i Tahkoluoto oraz dwa do szwedzkich portów w Nynäshamn i Visby. Z kolei we wrześniu 2019 r. Novatek zaczął eksportować niewielkie partie surowca do Estonii.

w ramach projektu KS Portovaja¹⁴. W Rosji coraz dynamiczniej rozwija się segment projektów LNG małej skali. Według stanu na listopad 2020 r. w Rosji funkcjonowało kilka tego typu terminali, m.in. w Jakucji, Jekaterinburgu, Kaliningradzie, Kaniusjacie, Kingisepie, Peterhofie, Pierwouralsku, Pskowie. Jednocześnie należy zaznaczyć, że wiele nowych projektów jest w trakcie realizacji¹⁵. Projekty LNG małej skali są wykorzystywane głównie jako źródła dostaw paliwa dla statków (bunkrowanie) oraz transportu samochodowego. Niektóre z nich mają znaczenie z punktu widzenia realizacji wieloletniej strategii gazyfikacyjnej w Rosji¹⁶.

Tabela 1. Moce produkcyjne LNG w Rosji (w mln ton)

Nazwa projektu	Łączna moc produkcyjna (stan na 30.04.2020)	Daty uruchamiania linii produkcyjnych			
		1	2	3	4
Sachalin-2	10,8 (pierwotnie 9,6)	2009	2009	-	-
Jamał LNG	16,5	2017	2018	2018	2020 (plan)
Kriogaz-Wysock	0,66	2019	2019	-	-
Terminale LNG małej skali	0,2	-	-	-	-

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez: Argus, Interfax, Novatek i Gazprom.

4.2. Projekty niezrealizowane

Najsłabszy bilans aktywności w rosyjskim sektorze LNG odnotowuje Gazprom, który mimo deklaracji nie zrealizował w ciągu ostatniej dekady żadnego z ogłoszonych projektów dużej skali. Dotyczy to zwłaszcza projektu Władywostok LNG, który pierwotnie miał być dużym terminalem eksportowym, o mocy produkcyjnej 10–15 mln ton rocznie. W lipcu 2017 r. Gazprom zmienił parametry projektu i zredukował go do terminalu średniej skali. We wrześniu 2019 r. koncern potwier-

14 Perspektywy uruchomienia tego schematu dostaw są jednak niejasne. Dotąd bowiem bardziej opłacalne jest zaopatrywanie obwodu kaliningradzkiego w gaz dostarczany z Rosji przez Litwę drogą rurociągową. Szerzej zob. S. Kardaś, *Pływający terminal LNG w obwodzie kaliningradzkim*, „Analizy” OSW, 19.12.2018, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2018-12-19/plywajacy-terminal-Ing-w-obwodzie-kaliningradzkim> [21.04.2020].

15 Zob. *Vozmozhnosti i perspektivy razvitiya malotonnazhnogo SPG v Rossii*, red. A. Klimentiev i in., Moskwa 2018, s. 182–183 [Возможности и перспективы развития малотоннажного СПГ в России, ред. А. Климентьев и ин., Москва 2018, с. 182–183].

16 A. Sziszkałowa, *Cziem cenien „malij SPG”, „Neftegazovaja vertikal”* 2018, nr 19(441), s. 60–62 [A. Шишкалова, *Чем ценен „малый СПГ”, „Нефтегазовая вертикаль”* 2018, № 19(441), с. 60–62].

dził plan uruchomienia w 2020 r. terminalu LNG we Władywostoku o mocy produkcyjnej 1,5 mln ton, jednak dotąd nie podjęto żadnych konkretnych działań na rzecz realizacji inwestycji.

Nie udało się także Gazpromowi zrealizować planów budowy zakładu skraplania gazu dużej skali w obwodzie leningradzkim – projekt Bałtycki LNG. Wstępne plany dotyczące realizacji inwestycji ogłoszono jeszcze w pierwszej dekadzie XXI w. Projekt miał być realizowany wspólnie z koncernem Shell, a jego docelowa moc produkcyjna miała wynieść 10–15 mln ton rocznie. Gazprom podpisał kilka niewiążących porozumień w tej sprawie, a w kwietniu 2019 r. Shell ostatecznie wycofał się z udziału w projekcie.

Gazprom nie zrealizował również planów budowy trzeciej linii produkcyjnej w ramach projektu Sachalin 2. Główną przyczyną wydają się amerykańskie sankcje, które zostały nałożone na złożo Južno-Kirinskoje, mające stanowić bazę surowcową dla rozbudowy zakładu skraplania gazu na Sachalinie.

Niekorzystnie wypada też bilans Rosniefti, która była jednym z inicjatorów liberalizacji zasad eksportu gazu z myślą o własnych projektach LNG. Plany największego rosyjskiego koncernu naftowego nie wyszły jednak poza sferę deklaracji i wstępnych działań przygotowawczych. Mimo wielokrotnych zapowiedzi nie podjęto dotąd ostatecznej decyzji inwestycyjnej w sprawie budowy zakładu skraplania gazu na Dalekim Wschodzie Rosji (projekt Dalekowschodni LNG). Kilkukrotnie zmieniały się także podstawowe założenia inwestycji. W 2013 r. zakładano budowę dwóch linii produkcyjnych o łącznej mocy 10 mln ton, które miały być uruchomione w 2018 r. W najnowszej wersji Rosnieft' planuje budowę terminalu o mocy produkcyjnej 6,2 mln ton, który ma być oddany do użytku w 2027 r.¹⁷

17 W 2020 r. podpisana została dopiero umowa na przeprowadzenie prac inżyniersko-projektowych dotyczących inwestycji Dalekowschodni LNG. *PIR po projekcie Dal'nevostochnogo SPG budut vypolnjat' TechnipFMC i JGC*, <https://lngnews.ru/2020/10/6497/feed-dalnevostochnyj-spg-budut-vypolnyat-technipfmc-i-jgc/> [30.10.2020] [*ПИР по проекту Дальневосточного СПГ будут выполнять TechnipFMC и JGC*, <https://lngnews.ru/2020/10/6497/feed-dalnevostochnyj-spg-budut-vypolnyat-technipfmc-i-jgc/>, 30.10.2020].

4.3. Sukcesy Novateku a bilans kosztów i zysków państwa

Rozwijanie rosyjskiego potencjału produkcji LNG nie byłoby możliwe bez znaczącego wsparcia politycznego, finansowego i administracyjnego ze strony państwa. Ilustruje to przede wszystkim realizacja projektu Jamał LNG. Kluczowym elementem było uzyskanie politycznego wsparcia dla zasadności realizacji projektu ze strony rosyjskich władz. Poparcie Kremla miało także istotne znaczenie dla decyzji inwestorów zagranicznych z Francji i Chin w sprawie zaangażowania się w realizację projektu. Konsekwencją wsparcia politycznego były konkretne decyzje władz, tworzące korzystne warunki realizacji inwestycji. Po pierwsze, przyznano projektowi znaczące preferencje fiskalne. Przez 12 lat od momentu uruchomienia terminalu konsorcjum będzie zwolnione z podatku od wydobycia (NDPI) oraz ceł eksportowych. Konsorcjum objęto także preferencyjnym opodatkowaniem dochodowym (13,5%) do czasu, aż łączny poziom produkcji osiągnie 250 mld m³ gazu, maksymalnie na 12 lat. Projekt został także zwolniony z ceł importowych oraz podatku VAT na sprzęt, co nie ma precedensu w Federacji Rosyjskiej. Poza tym Novatek uzyskał 12-letnie wyłączenia zobowiązań podatkowych na rzecz budżetu Jamalsko-Nienieckiego Okręgu Autonomicznego. Po drugie, projekt Jamał LNG uzyskał również konkretne wsparcie finansowe z państwowego Funduszu Dobrobytu Narodowego, w formie wykupu 15-letnich obligacji wyemitowanych przez Jamał LNG (wartość 150 mld rubli, czyli ok. 2,36 mld USD według kursu z 2015 r.). Po trzecie, konsorcjum realizujące projekt otrzymało od państwa złoża, które stanowią bazę surowcową projektu.

Z jednej strony, wymienione wyżej formy wsparcia wiążą się z konkretnymi obciążeniami finansowymi po stronie państwa, zarówno tymi już poniesionymi, jak i tymi, które będą wynikały z mniejszych wpływów z tytułu zwolnień podatkowych i celnych. Z drugiej jednak, dzięki realizowanym projektom LNG państwo zwiększa swoje szanse na osiągnięcie ważnych celów w zewnętrznej i wewnętrznej polityce energetycznej.

Dzięki uruchomionym w latach 2017–2019 nowym zakładom skraplania gazu Rosja znacząco zwiększyła swój udział w globalnym rynku LNG. O ile w 2016 r. produkcja LNG w Rosji wyniosła 10,8 mln ton, o tyle w 2019 r. osiągnęła poziom 29,3 mln ton, co doprowadziło do

wzrostu udziału w globalnym rynku LNG z 4,2% do ok. 8,2%¹⁸. Przy utrzymaniu w ostatnich latach wysokich wolumenów eksportu rosyjskiego gazu systemem rurociągowym (ok. 220 mld m³ w 2018 i 2019 r.¹⁹), wzrost eksportu LNG pozwolił Rosji umocnić się na pozycji lidera wśród światowych eksporterów gazu.

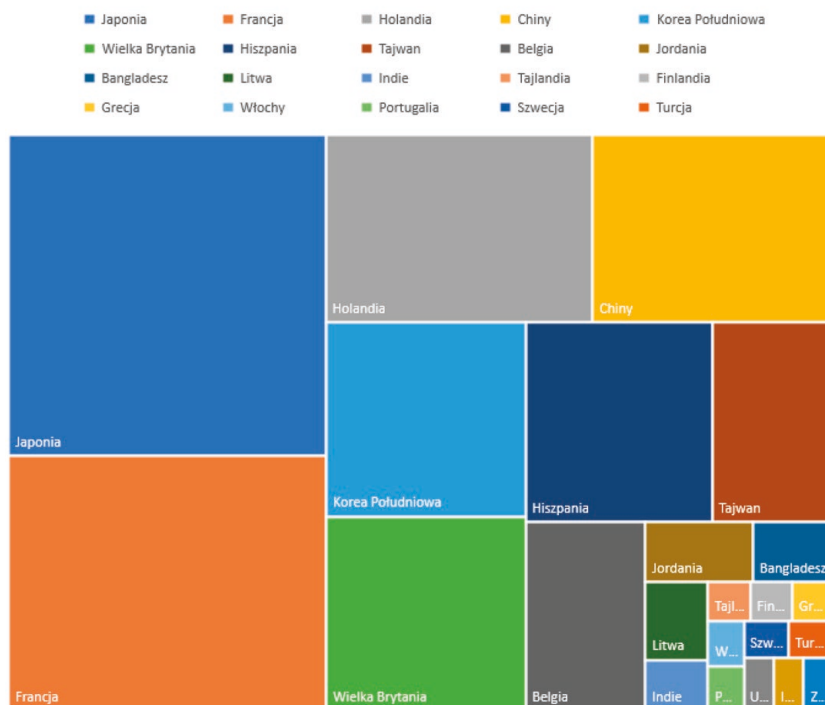
Ponadto sukcesem z perspektywy państwa jest nie tylko wzrost wolumenu eksportu gazowego, ale także poszerzenie jego zasięgu geograficznego. O ile początkowo głównymi odbiorcami rosyjskiego gazu ziemnego w postaci skroplonej były państwa azjatyckie, o tyle z czasem struktura eksportu stała się dużo bardziej zdywersyfikowana i zaczęła obejmować również odbiorców europejskich, w tym w pierwszej kolejności tych, do których nie docierają rosyjskie dostawy gazu systemem rurociągowym. Do 2017 r. odbiorcami rosyjskiego LNG były: Japonia, Korea Południowa, Republika Chińska na Tajwanie oraz Chińska Republika Ludowa. Z chwilą uruchomienia w grudniu 2017 r. pierwszej linii produkcyjnej projektu Jamał LNG rosyjski gaz ziemny w postaci skroplonej zaczął trafiać również do odbiorców europejskich, którzy według danych za 2019 r. stali się głównymi odbiorcami rosyjskiego LNG. Udział państw europejskich w rosyjskim eksporcie LNG wyniósł w 2019 r. 51,4%, państw azjatyckich 46,3%, a 2,3% pozostałych odbiorców z innych kontynentów (zob. wykres 1). Znacząco zwiększyła się liczba państw importujących rosyjski LNG, choć eksport do niektórych krajów ma charakter marginalny pod względem wolumenów. W 2016 r. rosyjski gaz ziemny w postaci skroplonej trafiał do czterech państw, a w 2019 r. do ponad dwudziestu (według raportów publikowanych przez firmę Novatek nawet do 28)²⁰.

Poza tym dzięki realizowanym projektom LNG rosyjskie władze mogą osiągać inne ważne cele. Realizacja projektów energetycznych w północnej części Rosji przyczynia się do wzrostu znaczenia tzw. Północnej Drogi Morskiej, co stanowi dla rosyjskich władz uzasadnienie dla wzmocnienia politycznej i militarnej obecności w regionie Arktyki.

18 Obliczenia własne na podstawie danych publikowanych w raportach World LNG Report w latach 2010–2020, <https://www.igu.org/publications-page> [30.04.2020].

19 Dane za Federalną Służbą Celną.

20 „Novatek” *Global'naja kompanija – global'noje buduszczeje*, sprawozdanie roczne z działalności w 2019 r., <http://www.novatek.ru/ru/investors/reviews/> [30.04.2020] [„НОВАТЭК” *Глобальная компания – глобальное будущее*, <http://www.novatek.ru/ru/investors/reviews/>, 30.04.2020].

Wykres 1. Kierunki eksportu rosyjskiego LNG w 2019 r.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych publikowanych przez IGU.

Znaczenie nowych inwestycji dotyczących produkcji gazu ziemnego w postaci skroplonej zostało podkreślone w przyjętej w październiku 2020 r. *Strategii rozwoju i zapewnienia bezpieczeństwa narodowego w Arktyce do 2035 r.*²¹ Rozwijanie projektów LNG o tzw. małej skali pozwala z kolei na postępy w realizacji strategii gazyfikacji wybranych regionów Rosji. Poza tym wiele wskazuje na to, że zdecydowane wsparcie polityczne dla Novateku i jego projektów LNG jest też dla władz wygodnym instrumentem równoważenia wpływów różnych grup interesu w rosyjskim sektorze energetycznym. Dominacja Novateku w segmencie LNG jest bowiem równoważona przez uprzywilejowa-

21 Prawitel'stvo Rossijskoj Federacji, *Strategija razwitiija Arktičeskoj zony Rossii i obespiečzenija nacional'noj biezopasnosti do 2035 goda*, 26.10.2020, <http://www.kremlin.ru/acts/news/64274> [30.10.2020] [Правительство Российской Федерации, *Стратегия развития Арктической зоны России и обеспечения национальной безопасности до 2035 года*, 26.10.2020, <http://www.kremlin.ru/acts/news/64274>, 30.10.2020].

ną pozycję Gazpromu w odniesieniu do projektów związanych z eksportem gazu systemem rurociągowym. Z kolei Rosneft' zachowuje pozycję dominującą w odniesieniu do rosyjskiego sektora naftowego.

5. Ambitne plany i perspektywy ich realizacji

5.1. Plany ekspansji

Rosja opracowała ambitne plany ekspansji na globalnym rynku LNG. Choć rozwija się on niezwykle dynamicznie, nasila się również rywalizacja między głównymi producentami, co będzie z pewnością poważnym wyzwaniem dla rosyjskich firm.

Świadectwem tych ambicji są założenia najnowszej *Strategii energetycznej Rosji do 2035 r.* O ile w strategii energetycznej do 2030 r. wspomniano bardzo ogólnie o planach rozwijania projektów LNG i potencjału eksportowego w tym zakresie, o tyle nowa redakcja dokumentu jest dużo bardziej konkretna. Do 2035 r. Rosja planuje produkcję gazu ziemnego w postaci skroplonej na poziomie 80–140 mln ton rocznie, co miałyby dać jej pozycję lidera lub wicelidera w skali globalnej. Ponadto w dokumencie odnotowuje się, że LNG przyczynia się do pogłębiania procesu globalizacji rynku gazowego, co wpływa na przyspieszenie wyrównywania cen²².

Niezwykle ambitne plany przedstawia koncern Novatek, co wskazuje, że jego dominująca pozycja w rosyjskim sektorze LNG będzie się konsekwentnie umacniać. Najbardziej zaawansowany charakter ma projekt budowy nowego zakładu skraplania gazu pod nazwą Arktyczny LNG 2. Pierwsza linia produkcyjna ma być oddana do użytku w latach 2022–2023, a druga i trzecia odpowiednio w 2024 i 2025 r. Wstępny koszt projektu szacowany jest na 25,5 mld USD, choć wyliczenia przedstawione w styczniu 2019 r. przez analityków IHS Markit wskazują na 45 mld USD. Podobnie jak w przypadku Jamał LNG, także ten projekt będzie realizowany przez międzynarodowe konsorcjum z pakietem kontrolnym pozostającym po stronie rosyjskiej. W jego skład wchodzi: Novatek (60% udziałów), francuski koncern Total, chińskie

22 Prawiłał'stvo Rossijskoj Federacii, *Energostrategija Rossijskoj Federacii...*

firmy CNPC i CNOOC (każda po 10% udziałów), Mitsui i JOGMEC (łącznie 10% udziałów). Ostateczną decyzję inwestycyjną dotyczącą projektu podjęto 5 września 2019 r. podczas Forum Gospodarczego we Władystoku²³. W dalszej kolejności Novatek planuje realizację projektu Arktyczny LNG 1, o podobnych parametrach co Arktyczny LNG 2. Zakłada on budowę trzech linii produkcyjnych o mocy 6,6 mln ton każda. Novatek spodziewa się dla projektu takich samych ulg, jakie ma Arktyczny LNG 2²⁴. Trzecim projektem Novateku o tzw. dużej skali ma być Obski LNG. Koncern ogłosił plany jego realizacji 15 kwietnia 2019 r. Według zaktualizowanej wersji projekt przewiduje budowę dwóch linii produkcyjnych o mocy 2,5 mln ton każda²⁵. Zakład skraplania ma być zlokalizowany niedaleko portu Sabetta (Półwysep Jamalski), a do jego budowy zostanie wykorzystana własna technologia produkcyjna – „Arkticzskij Kaskad”.

Poza nowymi zakładami skraplania gazu Novatek realizuje również projekty budowy terminali przeładunkowych LNG: w Murmańsku oraz na Kamczatce, o mocy ok. 20 mln ton każdy (terminale mają być oddane do użytku w latach 2022–2023). Planowana infrastruktura ma ułatwić wywiązywanie się ze zobowiązań eksportowych Novateku wobec odbiorców azjatyckich (Kamczatka) oraz europejskich (Murmańsk), obniżając koszty transportu szczególnie w odniesieniu do dostaw realizowanych w okresach zimowych²⁶.

Plany budowy terminali LNG deklarują też inne rosyjskie firmy energetyczne. Część z nich nie ma jednak tak ambitnego charakteru,

23 „Arktik SPG 2” – oczередной проект „Novateka”, sviazannyj s proizvodstvom szizennogo prirodnoho gaza, <http://www.novatek.ru/ru/business/arctic-lng/> [21.04.2020] [«Арктик СПГ 2» – очередной проект «НОВАТЭКА», связанный с производством сжиженного природного газа, <http://www.novatek.ru/ru/business/arctic-lng/>, 21.04.2020].

24 J. Barsukow, Novatek prinial investirovanije po Arktik SPG-2. I srazu objavil o sledujuszczem SPG-projekte, 05.09.2019, <https://www.kommersant.ru/doc/4082101> [20.04.2020] [Ю. Барсуков, НОВАТЭК принял инвестиционное решение по «Арктик СПГ-2». И сразу объявил о следующем СПГ-проекте, 05.09.2019, <https://www.kommersant.ru/doc/4082101>, 20.04.2020].

25 Pierwotnie planowano podjęcie ostatecznej decyzji inwestycyjnej w sprawie projektu jeszcze w 2020 r., a uruchomienie pierwszej linii produkcyjnej na przełomie 2022 i 2023 r. Jednak ze względu na pandemię COVID-19 i słabsze wyniki finansowe spółki Novatek w 2020 r. postanowiono opóźnić o rok zarówno podjęcie ostatecznej decyzji inwestycyjnej, jak i datę oddania do użytku pierwszej linii produkcyjnej zakładu skraplania gazu w ramach projektu Obski LNG.

26 Według wstępnych szacunków agencji Interfax, dzięki terminalowi na Kamczatce koszt transportu LNG na rynki azjatyckie może się zmniejszyć o 7–10% lub, jak liczą inni, o 0,2 USD za MBTU, co może dać projektowi Jamał LNG roczną oszczędność na poziomie 181 mln USD.

jak projekty Novateku; inne z kolei mają bardzo mgliste perspektywy realizacji.

Perspektywiczny charakter mają plany firm należących do Grupy Gazprom w odniesieniu do bunkrowania statków. Przedstawiciele spółki GazpromNieft', kontrolowanej przez Gazprom, zapowiedzieli, że w drugim kwartale 2021 r. zostanie oddana do użytku pierwsza jednostka bunkrująca LNG. Statek ma mieć pojemność 5800 m³. Jednocześnie spółka poinformowała, że do 2030 r. planowane jest oddanie do użytku łącznie trzech jednostek bunkrujących. Plany GazpromNiefti oparte są na prognozach przewidujących, że zapotrzebowanie na LNG wykorzystywany do bunkrowania statków może do 2030 r. wzrosnąć nawet do 40 mln ton rocznie. Niewykluczone, że segment bunkrowania zasilać będzie gaz ziemny w postaci skroplonej pochodzący z projektu KS Portovaja, gdy już dojdzie do jego uruchomienia. Nic nie wskazuje bowiem na to, by w najbliższych latach terminal ten był potrzebny do zaopatrywania w gaz obwodu kaliningradzkiego.

Dużo bardziej mgliste są na razie perspektywy realizacji planów Gazpromu i Rosniefti w odniesieniu do projektów LNG tzw. dużej skali. Wraz z rezygnacją przez Shell z udziału w projekcie Bałtycki LNG, Gazprom oraz rosyjska spółka RusGazDobycza podjęły wstępną decyzję o przygotowaniu projektu budowy dużego kompleksu przetwórstwa gazu w obwodzie leningradzkim (w okolicach portu Ust-Ługa). Moce produkcyjne zakładu mają wynosić 45 mld m³ rocznie. Nowa infrastruktura ma umożliwić produkcję 13 mln ton LNG rocznie (ok. 18 mld m³), 4 mln ton etanu oraz ponad 2,2 mln ton skroplonych gazów węglowodorowych (SUG). Według wstępnych założeń pierwsza linia produkcyjna zakładu ma być oddana do użytku w 2023 r., a druga – do końca 2024 r. Nie jest jednak jasne, czy projekt zostanie zrealizowany, gdyż nie podjęto dotąd ostatecznej decyzji inwestycyjnej w tej sprawie, a sam projekt znajduje się jeszcze we wstępnej fazie przygotowawczej.

Równie niejasne są perspektywy realizacji projektu LNG proponowanego przez Rosnieft'. Co prawda rosyjski koncern podjął w grudniu 2019 r. bardziej zaawansowane rozmowy z potencjalnymi partnerami

z Japonii²⁷, ale Dalekowschodni LNG nadal znajduje się w fazie projektowej. Uwzględniając hierarchię priorytetów największego rosyjskiego koncernu naftowego, szczególnie w obliczu wyzwań na rynku ropy, trudno się spodziewać, by w najbliższym czasie ten stan rzeczy uległ jakościowej zmianie.

5.2. Czynniki sprzyjające realizacji planów

Czynnikiem sprzyjającym realizacji ambitnej strategii gazowej Rosji są prognozy dotyczące rozwoju rynku LNG w horyzoncie długoterminowym. O ile w 2005 r. 15 państw importowało gaz w formie skroplonej, o tyle w 2019 r. ich liczba wzrosła do 43, a w 2030 r. ma wzrosnąć do 57²⁸. Zwiększają się ponadto systematycznie moce regazyfikacyjne państw i tendencja ta zostanie utrzymana w horyzoncie najbliższych kilku lat.

Według prognoz Międzynarodowej Agencji Energetycznej pod koniec lat 20. XXI w. gaz dostarczany w formie skroplonej ma mieć większy udział w handlu gazem ogółem niż surowiec przesyłany systemem rurociągowym. Jednocześnie do 2030 r. zarówno w scenariuszu bazującym na dotychczasowej polityce energetycznej państw, jak i scenariuszu tzw. zrównoważonego rozwoju (uwzględniającego cele klimatyczne) globalne zapotrzebowanie na gaz ma rosnąć, szczególnie w regionie Azji i Pacyfiku²⁹.

Rozwój projektów LNG w Rosji pozostanie w najbliższych kilkunastu latach priorytetowym obszarem polityki państwa. Najnowsza *Strategia energetyczna Rosji do 2035 r.* potwierdza, że Novatek będzie mógł liczyć na dalsze wsparcie ze strony państwa przy realizacji swoich projektów LNG. Ilustrują to kolejne decyzje o wsparciu finansowym dla przedsięwzięć Novateku. 31 lipca rząd Federacji Rosyjskiej podjął decyzję o udzieleniu spółce Novatek wsparcia finansowego w wysokości 103,6 mld rubli (ok. 1,6 mld USD) na budowę terminalu „Utriennij” w porcie Sabetta na Półwyspie Jamalskim, który ma słu-

27 *Japan and Russia set to launch \$9bn LNG project in Far East*, Asia.nikkei.com, 19.12.2019, <https://asia.nikkei.com/Business/Energy/Japan-and-Russia-set-to-launch-9bn-LNG-project-in-Far-East> [21.04.2020].

28 „Novatek” Global'naja kompanija...

29 *World Energy Outlook 2019*, November 2019, <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2019/gas> [15.04.2020].

żyć do przeładunku gazu ziemnego w postaci skroplonej³⁰. Rosyjskie władze zadeklarowały też gotowość przyznawania preferencji fiskalnych w odniesieniu do kolejnych projektów LNG planowanych przez Novatek. Subsydiują także budowę statków, które mają być wykorzystywane do eksportu LNG.

Czynnikiem sprzyjającym jest niewątpliwie umiędzynarodowienie już realizowanych z sukcesem (Jamał LNG) i planowanych projektów LNG. Potwierdzają to nie tylko zawarte dotąd umowy o nabywaniu udziałów w rosyjskich projektach LNG (Jamał LNG, Arktyczny LNG 2), ale też wstępne negocjacje prowadzone z zagranicznymi partnerami z Korei Południowej, Japonii, Chin, Francji, Arabii Saudyjskiej w sprawie kolejnych inwestycji. Potwierdzeniem zainteresowania partnerów zagranicznych współpracą z rosyjskimi firmami są także kontrakty na dostawy sprzętu i technologii, m.in. między niemiecką firmą Siemens a firmą Novatek na dostawy sprzętu dla projektów Arktyczny LNG 2 i Obski LNG.

5.3. Główne bariery i wyzwania

Głównym wyzwaniem dla rosyjskiej ekspansji na światowym rynku LNG jest nasilająca się konkurencja wśród eksporterów, szczególnie ze strony USA. Według stanu na listopad 2020 r. Stany Zjednoczone dysponowały potencjałem umożliwiającym produkcję 46,6 mln ton LNG rocznie, co dawało im trzecią pozycję na świecie. W najbliższych pięciu latach firmy amerykańskie planują uruchomienie kilku nowych linii produkcyjnych, które do 2025 r. mają zwiększyć potencjał Stanów Zjednoczonych o 54,55 mln ton, co może dać im pozycję światowego lidera w tej dziedzinie. Silnymi konkurentami Rosji pozostaną dwaj główni eksporterzy LNG na świecie, czyli Katar i Australia; zawirowania na rynkach energetycznych związane ze skutkami pandemii COVID-19 mogą co prawda doprowadzić do odsunięcia w czasie lub nawet rezygnacji przez niektóre firmy z realizacji nowych projektów

30 Terminal o mocy 21,6 mln ton ma służyć do przeładunku gazu ziemnego w postaci skroplonej (19,8 mln ton rocznie) oraz kondensatu gazowego (1,8 mln ton rocznie), a łączny koszt jego budowy szacowany był w 2020 r. na 144,2 mld rubli (ok. 2,2 mld USD). Środki mają pochodzić z projektu „Północna Droga Morska” (realizowanego na szczeblu federalnym programem rozwoju szlaków transportowych w rosyjskiej części Arktyki).

LNG, ale nie wpłynie to znacząco na układ sił wśród kluczowych producentów³¹.

Jest bardzo prawdopodobne, że w najbliższych latach rywalizacja wśród eksporterów będzie się nasilać ze względu na negatywne konsekwencje gospodarcze związane z przewyciężaniem pandemii COVID-19 oraz przejściowym spadkiem zapotrzebowania na gaz na strategicznych rynkach. Jeszcze przed wybuchem pandemii nasilał się proces spadku cen gazu i ich wyrównywania między poszczególnymi rynkami regionalnymi. Jest bardzo prawdopodobne, że ta tendencja utrzyma się w okresie kilku lat od momentu wybuchu pandemii, co będzie miało negatywne konsekwencje finansowe dla eksporterów. Według raportu Międzynarodowej Agencji Energetycznej z czerwca 2020 r. spadek konsumpcji gazu na świecie może wynieść w 2020 r. 4% w stosunku do 2019 r. W dokumencie prognozuje się również, że konsekwencje pandemii mogą być odczuwalne do 2025 r. i skutkować mniejszym zapotrzebowaniem na gaz o ok. 75 mld m³ rocznie³².

Istotne wątpliwości dotyczą także rentowności rosyjskiego eksportu LNG w obliczu sytuacji na rynkach energetycznych kształtującej się w warunkach pandemii. Z jednej strony, koszty skraplania rosyjskiego gazu ziemnego są nadal relatywnie niskie. Z drugiej jednak, jak wskazywano wyżej, jest to konsekwencją znaczącego wsparcia ze strony państwa. Nie jest jasne, czy osłabiona gospodarczo Rosja będzie w stanie w dotychczasowy sposób wspierać ekspansję rosyjskich firm energetycznych, w tym głównie wszystkie ogłoszone do tej pory nowe projekty.

Pewnym wyzwaniem jest również ryzyko wewnątrzrosyjskiej konkurencji na rynkach eksportowych. Co prawda rosyjskie władze wielokrotnie podkreślały, że liberalizacja zasad eksportu rosyjskiego gazu nie może prowadzić do rywalizacji o rynki zbytu między firmami z Rosji, jednak uruchomienie linii produkcyjnych projektu Jamał LNG potwierdza, że wyzwanie to ma charakter realny. W 2019 r. 79% do-

31 Szerzej na temat perspektyw realizacji nowych projektów LNG na świecie zob. M. Bielowa, E. Kołbikowa, I. Timoni, *Investicionnyje cikly indistrii SPG, ili pocziemu nie nastupit LNG glut? „Neftegazovaja vertikal”* 2019, nr 3–4 [M. Белова, Е. Колбикова, И. Тимонин, *Инвестиционные циклы индустрии СПГ, или Почему не наступит LNG glut? „Нефтегазовая вертикаль”* 2019, № 3–4, с. 76–83].

32 *Gas 2020: Analysing the impact of the Covid-19 pandemic on global natural gas markets*, June 2020, <https://www.iea.org/reports/gas-2020> [30.10.2020].

staw realizowanych przez Novatek miało charakter spotowy, co przy uwzględnieniu większej konkurencyjności w stosunku do gazu dostarczanego na podstawie kontraktów długoterminowych Gazpromu rodzi potencjalny problem. Potwierdzeniem tych obaw jest także stanowisko Gazpromu, który w 2018 i 2019 r. alarmował rosyjskie władze o realności tego zagrożenia³³. Największy rosyjski producent gazu wskazywał nawet na konkretne straty finansowe, ponoszone z tego tytułu przez budżet państwa (30 mld rubli)³⁴. Problem ten może okazać się jeszcze bardziej istotny w sytuacjach okresowej wzmożonej niestabilności i nieprzewidywalności na rynku globalnym i regionalnych rynkach energetycznych, czego najlepszą ilustracją jest pandemia COVID-19 i jej wpływ na sytuację w energetyce światowej.

Podsumowanie

W okresie rządów Władimira Putina polityka Rosji w sektorze gazowym, a w szczególności jej wymiar zewnętrzny, opierała się na aktywności Gazpromu, który jako koncern kontrolowany przez państwo był często wykorzystywany przez władze jako jeden z instrumentów polityki zagranicznej. Pojawienie się Novateku – a w szczególności ekspansja koncernu na rynku LNG – doprowadziło do modyfikacji strategii państwa w sektorze gazowym. Aktywność Gazpromu i projekty realizowane przez koncern były bowiem w wielu przypadkach ściśle podporządkowane interesom i celom politycznym Kremla, co ograniczało możliwości kształtowania strategii handlowej opartej na kryteriach rynkowych. Strategia ekspansji na rynku LNG jest z kolei konsekwencją interesów jednej z kluczowych, prywatnych rosyjskich firm energetycznych, co bardzo dobrze ilustruje znaczenie podmio-

33 A. Toporkow, „Gazprom” *biespokoit konkurencija s SPG-proektami „Novateka”*, *Vedomosti*, 31.03.2018, <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2018/03/31/755487-gazprom-bespokoit-konkurencija> [20.04.2020] [A. Toporkow, „Газпром” *беспокоит конкуренция с СПГ-проектами «Новатэка»*, *Ведомости*, 31.03.2018, <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2018/03/31/755487-gazprom-bespokoit-konkurencija>, 20.04.2020].

34 „Gazprom”: *biudżet potieriał 30 mlrd rublej za god iż-za vytiesnienija truboprowodnogo gaza SPG* 08.04.2019, <https://www.kommersant.ru/doc/3937969> [21.04.2020] [„Газпром”: *бюджет потерял 30 млрд рублей за год из-за вытеснения трубопроводного газа СПГ*, 08.04.2019, <https://www.kommersant.ru/doc/3937969> [21.04.2020]. Inaczej: S. Kapitonow, *Rossija na globalnych rynkach gaza*, „Neftegazovaja vertikal” 2019, nr 16, s. 61–68 [С. Капитонов, *Россия на глобальных рынках газа*, „Нефтегазовая вертикаль” 2019, № 16, с. 61–68].

tów wewnętrznych w wypracowywaniu polityki państw w wybranych obszarach. Tym samym potwierdza to użyteczność badawczą neorealizmu klasycznego do badania wybranych aspektów rosyjskiej polityki energetycznej.

Rosja rozpoczęła ekspansję na rynku LNG z opóźnieniem w stosunku do innych aktorów obecnych na światowym rynku energetycznym. Jednocześnie dzięki determinacji Novateku z jednej strony i politycznemu, administracyjnemu i finansowemu wsparciu ze strony państwa z drugiej bardzo dynamicznie nadrabia opóźnienia, wzmacniając swoją pozycję na globalnym rynku. Wszystko wskazuje na to, że największy prywatny producent gazu w Rosji pozostanie liderem wśród rosyjskich firm deklarujących zainteresowanie rozwijaniem projektów LNG. Projekty zgłaszane przez inne koncerny (Rosneft, Gazprom) znajdują się bowiem w większości przypadków na wstępnym stadium planistycznym i realizacja wielu z nich jest niepewna.

Trudno przesądzać, czy rosyjskie plany wzmacniania swojej pozycji na światowym rynku LNG, głównie dzięki projektom Novateku, mają szanse na pełną realizację. Z jednej strony do czynników sprzyjających ekspansji należy zaliczyć optymistyczne prognozy długoterminowe dotyczące wzrostu zapotrzebowania na gaz w skali globalnej, w tym przewidujące wzrost handlu gazem ziemnym w postaci skroplonej. Rosyjskie projekty LNG będą miały pełne wsparcie polityczne i finansowe, co będzie wpływać pozytywnie na zainteresowanie inwestorów zagranicznych. Istnieje jednocześnie kilka wyzwań, które mogą ograniczać możliwości rosyjskiej ekspansji na rynku LNG. Wybuch pandemii COVID-19 doprowadził do spadku popytu na gaz w 2020 r. i wzrostu nieprzewidywalności sytuacji na rynkach energetycznych w horyzoncie średnioterminowym. Efekty pandemii mogą wpłynąć nie tylko na zakres wykorzystania dotychczasowej mocy produkcyjnych rosyjskich terminali LNG, ale też na modyfikację części planów inwestycyjnych. Niezależnie od ostatecznych skutków pandemii nasilać się będzie rywalizacja między Rosją a innymi znaczącymi eksporterami LNG, w szczególności Katar, Australią czy USA. Potencjalnym czynnikiem ryzyka jest również możliwość wystąpienia wewnętrznej rywalizacji między rosyjskimi eksporterami gazu, czyli Novatekiem a Gazpromem. Niezależnie jednak od powyższych wyzwań Rosja znajduje się w dobrej pozycji wyjściowej do zbudowania w horyzoncie długoterminowym silnej pozycji na globalnym rynku LNG.

Bibliografia

- Barsukow J., *Novatek priniął investieszenije po Arktik SPG-2. I srazu obja-wił o sledujuszczem SPG-projektie*, 05.09.2019, <https://www.kommer-sant.ru/doc/4082101>.
- Bielowa M., Kołbikowa E., Timoni I., *Inwesticionnyje cikły indistrii SPG, ili pocziemu nie nastupit LNG glut?*, „Nieftiegazowaja wiertikal” 2019, nr 3–4.
- Biuletyny Analityczne FSU Argus z lat 2016–2020, <https://www.argusmedia.com/en/products-platforms/products-listing?page=1>.
- Česnakas G., *Energy resources in foreign policy. A theoretical approach*, „Baltic Journal of Law & Politics” 2010, vol. 3, no. 1, <https://doi.org/10.2478/v10076-010-0003-y>.
- Czaputowicz J., *Teorie stosunków międzynarodowych. Krytyka i systematyzacja*, Warszawa 2007.
- Ćwiek-Karpowicz J., *Bezpieczeństwo energetyczne Rosji*, Warszawa 2018.
- Federal’nyj zakon ot 18 ijulja 2006 g, N 117-FZ „Ob Eksportie gaza” s izmieni-nienijami i dopołnieniami, <http://base.garant.ru>, <https://base.garant.ru/12148416/>.
- Georgijew T., *Rossija w mirie SPG*, „Nieftiegazowaja wiertikal” 2019, nr 17.
- Globalny rynek LNG*, red. R. Zajdler, M. Ruszel, Warszawa 2015.
- Henderson J., Yermakov V., *Russian LNG: Becoming a Global Force*, OIES Paper, no. 45, November 2019, <https://www.oxfordenergy.org/publications/russian-lng-becoming-a-global-force/>, <https://doi.org/10.26889/9781784671501>.
- International Energy Agency, *Gas 2020: Analysing the impact of the Covid-19 pandemic on global natural gas markets*, June 2020, <https://www.iea.org/reports/gas-2020>.
- International Energy Agency, *World Energy Outlook 2019*, November 2019, <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2019/gas>, <https://doi.org/10.1787/caf32f3b-en>.
- Japan and Russia set to launch \$9bn LNG project in Far East*, Asia.nikkei.com, 19.12.2019, <https://asia.nikkei.com/Business/Energy/Japan-and-Russia-set-to-launch-9bn-LNG-project-in-Far-East>.
- Kapitonow S., *Rossija na globalnych rynkach gaza*, Nieftiegazowaja wiertikal” 2019, nr 16.
- Kardaś S., *Pozorna liberalizacja: Rosja ogranicza monopol eksportowy Gazpromu*, „Komentarze” OSW, 28.11.2013, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/komentarze-osw/2013-11-28/pozorna-liberalizacja-rosja-ogranicza-monopol-eksportowy>.
- Katzenstein P., *International Relations and Domestic Structures: Foreign Economic Policies of Advanced Industrial States*, „International Organization” 1976, no. 30(1), <https://doi.org/10.1017/soo20818300003726>.
- Klimentiew A., *Perspektiwy i potencjał eksportu SPG iż Rossii*, „Nieftiegazowaja wiertikal” 2020, nr 8.

- LNG Markets in Transition: The Great Reconfiguration*, red. A.S. Corbeau, D. Ledesma, Oxford University Press 2016.
- Majorec M., Simonow K., *Szizennyj prorodnyj gaz – buduszczeje energetyki*, Moskwa 2013.
- Małyszewa M., *Gazprom postawit SPG w SSzA*, *Gazeta.ru*, 19.02.2010, <https://www.gazeta.ru/business/2010/02/19/3327274.shtml>.
- „Novatek” *Global’naja kompanija – global’noje buduszczeje*, sprawozdanie roczne z działalności w 2019 r., <http://www.novatek.ru/ru/investors/reviews/>.
- Nowak A., *Okno wozmożnostiej dlja Rossii*, „Neftegazowaja wiertikal” 2018, nr 1.
- Prawitel’stwo Rossijskoj Federacii, *Energostrategija Rossijskoj Federacii na period do 2035 goda*, 09.06.2020, <https://minenergo.gov.ru/node/1026>.
- Prawitel’stwo Rossijskoj Federacii, *Strategija razwitija Arkticzeskoj zony Rossii i obespieczenija nacional’noj biezopasnosti do 2035 goda*, 26.10.2020, <http://www.kremlin.ru/acts/news/64274>.
- Problemy i perspektivy SPG-proektow w Rossii*, Price Waterhouse Coopers, 09.12.2017, <https://www.pwc.ru/ru/oil-and-gas/assets/challenges-and-outlook-for-lng-projects-rus.pdf>.
- Russian Energy and Security up to 2030*, red. S. Oxenstierna, V.P. Tynkkynen, Routledge 2014.
- Sziszkałowa A., *Cziem cenien „małyj SPG”*, „Neftegazowaja wiertikal” 2018, nr 19.
- Toporkow A., *„Gazprom” biespokoit konkurencija s SPG-proektami „Novateka”*, *Vedomosti*, 31.03.2018, <https://www.vedomosti.ru/business/articles/2018/03/31/755487-gazprom-bespokoit-konkurenciya>.
- Wojciuk A., *Dylemat potęgi. Praktyczna teoria stosunków międzynarodowych*, Warszawa 2010, <https://doi.org/10.31338/uw.9788323511557>.
- www.gazprom.ru.
- www.novatek.ru.
- www.rosneft.ru.